

התצוצרה נתבישה / חיים נחמן ביאליק

א

את הדברים שלהלן שמעתי מפי אורח לסדר של פסח, איש-צבא יהודי מחיל המלואים, כבן ארבעים, שנקרא השנה למלחמה, ובליל ראשון של פסח נזדמן עמי למסבה אחת. ואני מוסר בזה את דבריו כמו שהם, בלי פרכוס:

“זאת לי הפעם השניה בימי חיי” – כך פתח איש-הצבא ואמר – “שאני מסב לסדר אל שלחן זר. בפעם הראשונה עלתה לי כך בהיותי עוד נער קטן כבן תשע – הדבר אירע איפוא בערך לפני שלשים ושתים שנה – ואולם אז “פסחו” עמי בבית זר כל בני ביתנו” אבי ואמי, אחי ואחיותי, ואפילו משרתנו סטיפי. הא כיצד? שואלים אתם – מעשה שהיה כך היה:

אבי בא עם ביתו לגור בכפר קטן סמוך לעירה יום אחד, בסך-הכל יום אחד, אחרי שנאסרה על היהודים הישיבה בכפרים. אלו הקדים לבוא שמה יום אחד, לא יצא מה שיצא; אבל אחר יום אחד – וגזר דינו נחתך. ולא שהיה עברין לתאבון או להכעיס, אלא אנוס היה לכך על-פי המשמרת שנתנה לו שם באחד היערות הקרובים. ומשום פרנסה אין משגיחין לא בעבירה ולא ביסורים התלויים בה. שוטרי אותו הגליל נראו אמנם מתחלה כמחמירים, אבל בעיקר הדבר היו גם נהנים הנאה מרובה; סוף סוף יפה להם יהודי אחד הדר באיסור מעשרה בהיתר, שזה – עץ פרי, ואלה – אילני סרק. ובאמת לא היו ימים מועטים ובין שני הצדדים, כלומר, בין אבא בעל העבירה ובין השוטרים שומרי משמרת החוק, נקבעו “יחסים נורמליים”: הוא וביתו דרו בכפר, והם קבלו, כל אחד ואחד לפי “כבודו”, את כסף חקם מדי חדש בחדש, מלבד מתנות ארעי, כגון דמי יום-טוב ומלוות קטנים שלא על מנת להחזיר, ומלבד כל מיני דורונות ותקרבות, בין לימי אידיהם ובין לכל ימי ההולדת של הסטנובוי ושל אשתו ושל כל ילדיהם, בני אדם הללו, הרי יודעים אתם, אינם מזלזלים בשום מתנה: זוג ברבורים אבוסים, חביונת יין, בקבוק יי”ש, מאה ביצים, כובע סוכר בנרתיקו הכחול, ליטרא תה, פרֶקֶת טבק, תרמיל גבינה לחה, “אזני המן” – את הכל הם נוטלים. וכמה נקיי דעת הם! הסטנובוי, למשל, מעולם לא תבע אלא בקש. “יוסי – היה אומר לאבא, כשהוא מניח כף יד כבדה על שכמו – “צו נא, בבקשה, להביא לי מיערך עצים להסקה; החורף הרי ממשמש ובא”; או “אל נא תשכח, חביבי, לשלוח לי כאלף רעפים! הלא אתה: גגי צריך תקון”.

האוריֶאדניק עקום העין – זה דרך אחרת היתה לו: דבר שנתן בו את עינו העקומה, היה משבחו. “איטה” – היה אומר לאמי, כשהוא מביט בעינו העקומה אחרי תרנגולת שמנה מנקרת באשפה שבחצרנו – “היכן מצאת תרנגולת משובחת זו?” – והיו בטוחים, שאחרי שבח כזה נמצאה אותה התרנגולת הנאה מוטלת כפותה על-גבי השחת בעגלתו הכחולה של האוריֶאדניק. ומתוכן היה אותו האוריֶאדניק לבוא לביתנו בימי שבתות ומועדים דוקא, ודוקא בשעת הסעודה. אך ישבו בני הבית אל השלחן – וכנגד החלון מבחוץ צצו מיד מאליהם סוס הצהוב ועגלתו הכחולה של האוריֶאדניק, והאוריֶאדניק עצמו בתוך העגלה. מה לעשות? מראים לאורח פנים יפות ומזמנים אותו לסעודה. הזמירות נדחות, הספר שאבא מעין בו בין תבשיל לתבשיל נסגר ומתפנה אל הצד, והבל פי שכור נודף ומטמא את השלחן בשיחה תפלה, ופעמים גם בדברי קלסה, שמחויב אתה לקבלם כבדיחות נאות ולמלא עליהם פיך שחוק של הנאה, בשעה שבשרך נעשה חודדים-חודדים והיד נקמצת לאחוז בעורף אומרם ולהשליכו החוצה.

אכן ברבות הימים הסכינו עמו בני הבית ולא היו חוששים לו עוד; ופעמים, לאחר שהטיל זה לתוך גרגרותיו מלוא הבקבוק יי”ש ונתבסם כל צרכו, אף היה מצטרף עמנו לנגוני הזמירות, וכמובן, על-פי דרכו, בעקימת פה ולזות שפתים, וכשהוא ממצמץ בתוך כך בעיניו שתויות, מדושנות ושוחקות לבעלת-הבית ופושט דרך אגב את ידו בשפחתו פֶרֶשה, שקצה שמנה ומחוטטת פנים. רק מלמדנו לבדו, שהובא מן העירה, לא יכול בשום פנים להסכין עמו, כמו שלא הסכין גם עם הכלב הקשור בחצרנו לשלשלת. שניהם היו עליו תמיד כחדשים והטילו עליו אימה יתרה, אף-על-פי שהיה אבא מעלה מס מיוחד גם בשביל גלגלת נוספת זו של המלמד.

כך עברו עלינו בכפר חמש שנים. בתוך אותו הזמן בנה לו שם אבא משלו, מעצי יערו, בית קטן, ולחנכת הבית הזמין אליו גם את כל אכרי הכפר וערך להם שלחן מיוחד. מאחורי הבית השתטחה וירדה במדרון גנת ירק גדולה, שזרעתה אמא. ברפת עמדו שלש פרות חולבות ובארוה – שני סוסים. בחצר היו מנקרים תרנגולים ומקרקרים אוזים ואפרוחיהם. בשלולית שלפני החצר שכשכו בני אוזים ובמגרש הקרוב רעו עגל וסוּח. הכל כדרך אנשי הכפר. הפרנסה היתה מצומצמת, החיים דלים, אבל היו בהם מעט שלווה ונחת.

כל ימות החול היה אבא שוהה ביער, ובערבי שבתות וימים טובים היה חוזר בעגלתו לביתו ומבלה יום או יומים במסכת אשתו וילדיו. הילדים היו שומרים עת בואו על-יד דרך היער בקוצר רוח ובלבבות חרדים מגיל. אך נשמע מרחוק, מקצה היער, הכלה סמוך לכפר, קול מצלות צמד סוסיו – מיד התנערו כצפורים ורצו לקראת העגלה בתרועה ובצהלה: “אבא, אבא!” וכרגע והנה כלם מטפסים ונופלים בחיק העגלה ומתרפקים על אבא. זה יושב על ברכיו, זה נתלה בצוארו וזה ממשמש בכיסיו, לראות מה מתנה מוליך אבא שם. אפילו משרתנו הרכב, הוא הוא גם שומר היער, סטיופי, בחור מגודל ובעל כתפים, אף הוא משתתף בשמחה, מבעה שניו הלבנות והמוצקות בחיך של תענוג, וכדי להנות את הילדים יעורר שוטו בכל כח והסוסים ישאו את העגלה אל הבית ב”סערה”.

לא אמרתי לכם עוד, כי באותו כפר עצמו דר מכמה שנים, ובהיתר, עוד יהודי אחד, זליג שמו: ביתו שלו עמד בראש גבעה הכפר ושלנו – בתחיתיה, ושני בתי יהודים אלה, בעמידתם הפרושה קצת משאר בתי הכפר ושכניו קומתם ותואר גגותיהם וחלונותיהם, נראו כשכונה קטנה בפני עצמה. עד מהרה נדרסה בגבעה, מלמעלה למטה, רצועה דקה, שביל קטן, שנמתח בין הדשאים כפסקת הלבוב בקדקד שער, ושתי החצרות נקשרו על ידו קשר של קימא. מלמד אחד לילדי שני הבתים ומשפט אחד ליושביהם. כל אחת משתי בעלות-הבית יודעת מה בקדרת חברתה, שולחות הן זו לזו ממטעמי תבשיליהן וממאפה תנוריהן, משאלת שכנה לחברתה קדרה, מרדה ונפה. נמנות ביחד על אגודת ירק, על קופה של ביצים ועל זוג של תרנגולים. בלילי החורף ובימי הקיץ הארוכים באה אשה לבית חברתה או לסטיו שלה לשם שיחה בטלה, להתליע קטניות, לטגן מרקחת, או לשם מריטת נוצה וסריגת פוזמק בחבורה.

לא עברו ימי שכנות מועטים – והקשר בין שני הבתים נתחזק. השכנים נהפכו למחותנים. אבא היה מטופל בבנים זכרים ונקבות, והבן הבכור שמואל כבר מלאו לו עשרים, ולענין עבודת הצבא “בעל זכות” היה; ולעומתו זליג היה מטופל בנקבות וזכרים ובתו הבכורה זלדה הגיעה לפרקה. עמדו וכתבו “תנאים” והגבילו את יום החתונה. לא עמדה לו “זכותו” לחתן ונלקח לעבודת הצבא, ולתוגת כל בני שני הבתים נדחתה החתונה עד עזן ועדנים, כלומר, עד אחרי מלאת לו לחתן שנות עבודתו בצבא.

לעל דבר אחד היה אבא מצטער הרבה: על שאין “מנין” קבוע בכפר, ושבת או יום-טוב בלי תפלה בצבור, היה אומר אבא, חצי טעמם נטול. כל נפשות הגברים בני ה”מנין” שבכפרנו לא היו אלא שבע, ארבע בביתנו: אבא, שני אחי הגדולים והמלמד, ושלוש של בית זליג. ומיום שיצא אחי לעבודת הצבא עמדו על שש. ולפיכך שמחה יתרה היתה לו לאבא, כשהזמין לו הקדוש-ברוך-הוא אורחים לשבת, או מסוחרים העצים הבאים ליער או מפקידי היער חבריו, ואם מן היהודים המחזרים בכפרים, כגון רוכל, זג וכדומה. בכגון זה היה אבא שולח מבערב להודיע את פסח-איצי החלבן, יהודי פשוט חשוך בנים, שהיה דר יחידי עם אשתו העקרה ופרותיו החולבות בחנתו הבודדה שבאחד העמקים הקרובים, מהלך תחום שבת אחד מן הכפר, וזה היה משכים ובא לביתנו בשבת בבקר, הולך דרך גנות וקרפפות, כשהוא מעוטף מתחת לסרבל שבתו בטלית לבנה, כדי להצטרף לעשרה. לא שהיה זהיר כל כך בטלטול – רוב בני הכפרים הרי אינם מן המדקדקים במצוות המעשיות – אלא מכיון שמקימים תפלת שבת בצבור, הרי יש לעשות המצוה כתקונה. בשעת הדחק, היו מצרפים למנין קטן וחומש בידו. ומשתכפו המנינים, הביא אבא לביתו מן העירה גם ספר תורה מוצנעת מתחת לפרוכת בארון קטן, והקציע לה בחדר הלמוד זוית מיוחדת, שהיתה מטלת עלינו, הקטנים באותה שעה, בקדושתה הצנועה אימה מסתורית. קריאת התורה על-ידי מלמדנו בנגון הטעמים בתוך העדה הקטנה, הכפרית, העטופה טליתות ומזוינת במשקפים ובחומשים, היתה משרה על בקר השבת בבית נעימת קדש מיוחדת, שהרגישו בה, כמדומה, אפילו כלי הנחשת, הנוצצים בטירתם מכנגד, מעל גבי השדה, ומחכים לנו בזהרם חיוך רך וענוג של שבת. ובחדר הסמוך, מאחורי הקיר, היתה עומדת באותה שעה אמי בשמלת שבתה הנקיה ובמטפחת משיה, סדורה העבה בידה, שפתיה רוחשות ועיניה מתמלאות דמעות גיל, שפירושן, בקירוב, כך: “אמנם נדחים אנו בכפר, שרויים בין הגוים, אבל אל חסד אלהים, אל רחום וחנון, את עמו לא יטוש ולא יעזוב, הוא נתן לנו ברחמי את השבת והשכין בביתי את תורתו הקדושה והטהורה”. לכבדו שבת כזאת, שהיה בה מנין לקריאה, היתה אמי מוסיפה מאתמול פשטידא יתרה, ואחר התפלה כבדה את בני המנין ביי”ש לקידוש וכדובשניות והטעימתם מכל מעדני השבת. היהודים שותים גמיעות גמיעות קטנות, כדרכם, ומברכים את אבא ואת אמא: “לחיים, יוסי, יהי רצון שתהיינה ישועות ונחמות בישראל, ולחיים, איטא, יהי רצון שישוב אליך מהרה בנך”. ואמא נאנחת ועונה: “אמן כן יהי רצון, רבונו של עולם”.

ופעמים שנפקד ביתנו בסעודת רעים ובהלולא קטנה. בליל מוצאי-שבת של חרף, שחלה בו זביחה של עגל או שחיטה של אוזים וטגון שומנם, היה השוחט של העירה הסמוכה, יהודי פקה, לבוש נקיים תמיד, בעל אבנט רחב ובעל שיחה נאה, בא לביתנו באדרתו ובנרתיק חלפיו ומביא עמו עלינו ריח של יהדות העירה וקצת התרוממות רוח. לכבוד המאורע של אותו הלילה היו מתכנשים ובאים לביתנו תיכף אחרי הבדלה כל בני המנין: המחותר ר' זליג ואשתו ובניו, החלבן פסח-איצי ואשתו העקרה ושנים שלשה מפקידי היער, שהוזמנו לכאן על-ידי אבא מערב שבת. יושבים מסביב למיחם רותח על השלחן, שותין חמין ומזיעים. אבא וזליג משחקים ב”עזים וזאב”, והמלמד עומד עליהם ומתנענע, כלומד גמרא, ונותן עצות לשני הצדדים גם יחד. פקידי היער – רובם גחכנים ועליזי רוח – מבדחים את דעת הנשים. פסח-איצי החלבן אינו מוציא מקטרת המחורקה מפיו וממלא את הבית עשן ועפוש, ואחי הבכור, היודע נגן, עומד ופורט על כנורו “חסידית” או “וואלאכית”.

אך הנה הובא השוחט הביתה – “ברוך הבא! שבוע טוב!” – והכל מפנים לו מקום בראש השלחן. לאחר שהוא שותה בחפזון שתיים שלש כוסות תה ומתחמם, הוא יוצא בכנפות מקופלות, בשרולים מופשלים ובמאכלת נוצצת – מראה גולן – ל”בית המטבחים”, כלומר, לרפת, לעשות שם מעשהו בעגל ובאוזים הכפותים. כלבי החצר שומעים צריחות האוזים הנכפתים וגעית העגל הנעקד והנם צובאים על הרפת ומצפים מתוך המיה של רוגזה וקוצר רוח לחלקם בפסולת הטבח, המושלכת לאשפה. בגמר השחיטה והבדיקה –

השוחט שב הביתה ותופס מקום בראש השלחן ומראהו כבראשונה, מראה יהודי שו"ב בעל צורה, בעל אבנט רחב ובעל שיחה נאה. "העזים והזאב" נעזבים וכל הפיות פונים אליו. ר' גדי – כך שם השוחט – הרי זה יושב בירמולקתו הנקיה של סמט, שמצח לבן ורחב מבהיק תחתיה, ומספר מעשיותיו. מעשה באלהו הנביא, זכור לטוב; ומעשה בבעל שם טוב, זכורנו לברכה; ושוב מעשה בהסבא משפולא, זכותו יגן עלינו; ועוד מעשה באחד מל"ו צדיקים... הכל משתקים ומשימים אזנם כאפרכסת. ה"רבי" יושב בעינים עצומות, זקנו המדולדל בידו, מתנענע כלומד גמרא ושומע בכונה גדולה, כשהוא מתאנח כל רגע מלבו אנחות של יראת שמים. פסח-איצי מתעטף בענן מקטרתו וכובעו שמוט כלפי מעלה. פקידי היער, קלי קלים אלו, הכבידו ראשם פתאם ואחת הנשים הצנועות ממחרת להחביא קווצה מרדנית מתחת למטפחתה. המיחם אף הוא מנמך קולו ומזמזם בחשאי. הסי! שיחתו של השוחט, שיחה ערבה, מתונה ומוטעמת, נובעת בנחת, זולפת טפין טפין מתוקות ובאה אל הלב כצרי וכסם חיים. העולם, אם כן, איננו הפקר עדיין, שומר ישראל לא ינום אפוא ולא יישן...

אחרי כן – סעודת "מלוה מלכה", שתחלתה משקה – י"ש ומשרת פירות בתוספת גלדי שומן, קורקבנים וכבדים מרוסקים של האוזים השחוטים, אמצעיית – שוב משקה בצירוף תחמיץ רותח ומעלה הבל ולביבות ממולאות, וסופה – עוד הפעם משקה עם זמירות בפה ונגינת אחי בכנור וברקודים של התלהבות עד עלות השחר. החלבן פסח-איצי, זה היהודי השתקן בכל ימות השנה, יש שהיה יוצא בלילה כזה פתאם מגדרו ומגיע עד לידי מדרגה עליונה של התלהבות. הולך היה ומרקד ומזמר עד כדי טרוף הדעת, עד כלות הנפש, ובתוך רקודו היה משליך מעליו קפוטתו, פניו כלפיד אש, עיניו עצומות, כפיו פרושים ברחמים, והוא מרקד ושואג בקול: "ישראל עם קדושים, הרי אני כפרת צפרנכם הקטנה!" או בבכיה: "יהודים בני רחמים, הניחו לי ואשרף על קדוש השם. חוסו עלי, עקדוני והעלוני על המוקד. הוי, הוי, לבי נשרף מאהבת ישראל!"... וכך היה מרקד ושואג ובוכה עד שהיה נופל על הדרגש כמת, ולמחר, בבקר השכם, כשנתפכה, היה מתגנב ובא אל ביתו, חוזר אל פרותיו ומעשה חלבו ואל מקטרתו ומשתתק שוב לזמן מרובה.

רוב ימי החגים היו עוברים עלינו בשמחה שלווה וצנועה, מסוכה בתוגת חשאי. הפרישה מן הגוף היהודי, פרישה מאונס, מורגשת בימים אלו לבני הכפרים ביותר, והלב מתמלא געגועים. החצי של "לכם" מתקיים כהלכה: אכילה, שתיה, שינה, בטלה, אבל החצי השני של "לה" פגום. אין בית-המדרש, אין צבור יהודי ואין כל. ופעמים שאין אפילו מנין מפני שהמלמד עולה לביתו בימים אלו, ואורח אף הוא אינו מצוי, כי מי גם עניי שבעניינים יוצא מביתו בימי החג? וכשמתלקט מנין בקושי – מה טעם, בעונותינו הרבים, יש בהקפה של ספר תורה יחידי או בנענועים של לולב בודד. סדר הבקורים לכבוד יום-טוב אף הוא איננו גדול ביותר וקורת רוח מרובה אין בו. בית המחותן זליג ובית פסח-איצי מבקרים בבית אבא, בית פסח-איצי ובית אבא – בבית המחותן זליג, בית אבא ובית זליג – בבית פסח-איצי, – וכל המחזור תם. יושבים בשעת הבקור איש בבית שכנו, מפצחים אגוזי-יער זורעוני דלועים, מספרים חדשות שנתישנו, מנקשים באצבעות על-גבי השלחן ומפקקים עד כדי כאב הצדעים.

משיצא אחי הבכור לעבוד בצבא נוספה בכוס היגון החשאי של אמא טפה חדשה, שרשומה היה נכר ביותר בימי שבתות ומועדים. החבורה בבית נתמעטה, הכנור של אחי היה תלוי על הקיר, אלם וגלמוד כל הימים. ומקומו של הבן הבכור, הפנוי בשורת הילדים מסביב לשלחן, נראה לאמא תמיד כחלל של שן אמצעיית עקורה או של אצבע כרותה. כל עת שהיתה מחלקת מנות התבשילין בין המסובים היתה נושאת עינים נוגות אל המקום הפנוי ההוא וכובשת אנחתה, שלא לחלל שבת או יום-טוב.

עם האכרים שבכפר הלך אבא בשלום ובמישור. בא לכרות את היער נוספה פרנסה בכפר. הללו מן האכרים עובדים ביער, הללו מוציאים אל העירה הקרובה עצי הסקה ובנין למכירה, והללו מוליכים עצים אל התחנה הקרובה של מסלות הברזל. עצי בנין היו מצויים לאכרי הכפר בזול ובתשלומין לשעורים, ומתוך החורבות העקומות וצריפי העפר עלו מעט מעט בנינים טובים בעלי קומה: בית חדש, אסם, רפת, מכלא. שנים שלשה גגי תבן נתחלפו בשל רעפים ופרצות רבות בגדרות נסתמו. היו אמנם מקרים, שעצי הבנין באו לידי אחד האכרים ב"משיכה" – כפר שיער קרוב לו, אי-אפשר לאכריו בלא זה – אבל אבא לא היה ממצה, על-פי רוב, על ה"מושך" את עומק הדין, ופעמים אף עשה עצמו כמתעלם. סוף סוף הרי בתוכם היה יושב, ובאיסור, ויפה ליהודי השלום. אכרי הכפר כבדוהו על כך כבוד מרובה, ויש שהיו מביאים לפניו את תגרותיהם ומשפטיהם הקטנים. אבא ידע לדבר עמהם בלשונם ועל-פי דרכם: את האחד פיס, את השני הוכיח ובשלישי גער – וכל הצדדים יצאו מלפניו מרוצים. עם המכובדים שבהם היה בית אבא אף מחליף משלוח מנות בפורים: בית אבא שולח להם "אזני-המן" ולחמניות והם מחזירים תרנגולת חיה, ביצים, תרמיל פרגים. אחד מהם, וסילי, אכר פקח ובר-דעת, ידיד ישן לאבא, לא נמנע אף מלשלוח את בנו הקטן לחדר מלמדנו, כדי ללמדו שם בין שאר הילדים את מעשה הכתב – בכפר בן ארבעים בתי אכרים לא היה שום בית-ספר, כשם שלא נמצא בו גם בית-תפלה וכהן – ופיטקא – כך שם הגוי הקטן שנתייד, יודע היה על-פה הרבה פסוקי תפלה, חצי ה"קדוש" רוב ספורי החומש, ממה ששמע מפי חבריו היהודים אן ממה שקלטתה אזנו שלא במתכון, וכותב היה רוסית באותיות עבריות בדרך מסורסת, משמאל לימין דוקא. בליל קלנדא היו באים שקצי הכפר ומזמרים את זמירותיהם מאחורי חלונותינו, ואומנתנו הזקנה יבדחה מוציאה להם מן הבית חלה לבנה, כיסנין ממולאים פולין וקטניות ופרוטות קטנות. בימי האביב היה אחי הבכור שמואל יוצא לחורשה הקרובה ומתקין שם, מעץ לחברו, נדנדה, שהיו מתנענעים עליה כל ילדי הכפר, של הגויים ושל היהודים ביחד. ובימות החורף התקין להם מזחלות, שהחליקו בהן הילדים מראש גבעת זליג לתחתיתה. בערבי הקיץ יש שהיו מתלקטים זאטוטי הכפר, בחורים ובתולות, ה]מסביב לביתנו, אחי שמואל עומד בחלון ומנגן בכנור מבפנים והם יוצאים במחולות ורוקדים מבחוץ. דרך אגב: אותה הזקנה יבדחה אמנה בביתנו שלשה ילדים ודבקה בהם ובבית-אבא בכל לבה. מטפלת היתה בילדים באמונה: מאכלתם ומשקתם, מישנתם ומעוררתם, מזרזתם כאחת היהודיות על לבישת טלית קטן, על כסוי הראש ועל אמירת "מודה אני", על תלמוד ויראת שמים, מרחקתם בחרדה

מתעורבת כלי בשר בכלי חלב. כשחלה אחד מהם היתה מביאה בסתר צלוחית "מים קדושים" ומזה עליו לרפואה.

הכל, כמדומה, עלה יפה. דרה לה בנחת משפחה קטנה יהודית באחד הכפרים הקטנים, ומה רעה בכך? – והנה בא השטן וקטרג, וברגע אחד נהפך הכל לתהו ובהו.

ב

השטן בא בשנה הששית לשבתנו בכפר. בעיר הפלך היו חלופי משמרות: שר אחד ירד, ושר אחר עלה במקומו – ובכל הגליל נמתחה פתאם מדת הדין, תכפו גזרות ורבו גרושים. השמועות הרעות, שהגיעו בכל יום מן הכפרים מסביב, הטילו בתוך חיי היהודים הבוודים, המשוקעים בכפרים, דאגה וחרדה. החיים היו תלויים מנגד והקנאה וצרות העין גברו. כל אחד חרד לפת לחמו וחשד בחברו. אבא היה יורד פתאם, שלא בעונתו, מן היער לביתו בפנים זועפים, מתלחש שעה רבה עם אמא ועם המחותר ונוסע בחפזון לעיר המחוז או לעיר הפלך, להמתיק של "את הדינים". המחשבה בלבד על-דבר יציאה מן הכפר – היה בה כדי להקריש את הדם. בית אבא הרי כבר השריש בכפר וזמן מועט לפני תגבורת הדינים התחיל אבא גם עוסק בבנין בית משרפות זפת, שהשקיע בו רוב ממונו המצומצם. ואולם השתדלותו של אבא "במקומות הראויים" לא הצליחה, כנראה, ביותר, משום שאבא היה חוזר ממסעיו תמיד עוד סר וזועף משהיה. הפקידים ב"מקומות הראויים" נעשו שוב פתאם מחמירים גדולים. שער ה"מס" עלה שבעתים – ובטחון גמור, בכל זאת, אין. האוריאדניק אף הוא היה תוכף את בקוריו בביתנו, כמי ששוקד על המשמר, אלא שהיה מתכון עתה לבוא בלילות, כמתגנב, ועינו הימנית, שנראתה עתה עקומה משהיתה, נעשתה פתאם זרה וקרה, כמעט זעומה. חלבונה נתרבה וכאילו אינה מכרת בנו כלל. האכרים שבכפר אף הם נשתנו פתאם: מעין שחצנות נזרקת בהם, שחצנות שלא היתה בהם קודם לכן. והרע מזה, שאין לך לילה בלא גנבת עצים מן היער. ויש מן האכרים שלא השתדלו אפילו להצניע את הגנבה, בדעתם, שיפה עתה לאבא השתיקה והעלמת העין. הגיע לידי כך, שאכר אחד, סאשקה ה"זאב", "לקחן" ידוע בכפר, הוא ושני בניו, נתפסו פעם בלילה על-ידי שומר היער, משרתנו סטיופי, בשעה שהטעינו אלה את עגלתם עצים גנובים. עמדו הגנבים על סטיופי והכוהו מכות רצח – ואת העצים הוליכו לביתם. על המעשה הזה לא יכול עוד אבא, כמובן, לעבור בשתיקה, ומסר את הגנבים לדין. ומאז הקים עליו אבא שונאים רבים מבית הגנבים וקרוביהם, אחד מקרובי הגנב, כפר, שכור מפורסם התחיל כותב בדרך קבע, אחת בשבוע, שטנה על אבא בנוסח השגור: "ליהוי ידוע, שהיהודי פלוני בן פלוני, היושב עם ביתו בכפרנו באיסור, כנגד החוק המפורש, משחית במעשיו את רוח העדה ומביא נזק למדינה" – והאכר הגנב היה מוליך את כתב השטנה בחיקו ומציאו ל"מקום הראוי". ה"מקומות הראויים" היו מבהילים פעם בפעם אליהם את אבא לראיון, ובחזירתו מראיון כזה היה מראהו מראה מת. פעם אחת חזר ממקום שחזר – ומצמד הסוסים שבעגלתו לא שב בלתי-אם סוס יחידי. הסוס האחר, היפה ביותר, נשאר בידי ממונה של "מקום ראוי" אחד בתור "כופר", והסוס הפליט, שלא מצא לו אבא לפי-שעה בן-זוג, חזר עם אבא "בגפו" כנוף, ומוט העגלה, היוצא מן האמצע, משורבב לו שלא כדרכו בצדו האחד. פני אבא התלהטו מעלבון כאלו גלחוהו חצי זקנו וכתרו לו חצי קפוטתו, והרכב סטיופי כמעט שבכה מעגמת נפש, וכשפתח את הסוס היחידי מן העגלה והכניסו לארוה קללה נמרצות, חרק עליו שיניו, הכהו על פיו באגרופו וכלה בו כל חמתו. החסרון, אמנם נתמלא אחר כך: אבא החליף את סוסו היחידי, הטוב גם הוא, בשנים רעים – מה שגרם צער וחרפת לב לסטיופי – אבל המנוחה והבטחון לא שבו עוד. מבלי דעת מה ילד יום, משך אבא את ידו מבית משרפות הזפת לגמרי, ומלאכת הבנין שבתה באמצע. אבא היה אומר, שהנדבכים, העזובים בחורשה בין האילנות למלונת חזירים ועגלים, באים אליו בכל לילה בחלום ובוכים לפניו...

ומדת הדין שנמתחה על יהודי הכפרים מסביב, הלכה בינתיים, וגברה. מתחלה היו מתרין ומגרשים, ואחרי כן היו מגרשים בלא התראה. לא הועיל שום כופר. בת-אבות, שנבנו בעמל שנים, נחרבו על ידי פקודת פתאם בשעה קלה. בחול הדרכים המשוכות מן הכפרים לעירות, היו זוחלות בכל יום עגלות אכרים ומטלטלי היהודים המשולחים בתוכן. ולמחרת היו אותם אכרים עצמם חוזרים לכפריהם ושוחקים על משבתי היהודים הנשארים, שלא פגעה בהם עדין מדת הדין. אימה חשכה נפלה על בית-אבא והלבבות נבאו רעות.

ופעם אחת ביום פגרא של גויים, כשהיה אבא בביתו, בא סטיופי פתאם אל הבית מבוהל וספר, שאכרי הכפר יושבים עתה מסובים בבית-המרזח, רובם סבואים, והנה מכינים איזה "ניר" לרעת אבא. ראשי המסיתים הם סאשקה ה"זאב", הוא האכר הגנב, וקרובו הלבלי, ודברי ה"סניגורים" בטלים בבקבוקי יין-השרף, שהמסיתים מכבדים בהם את ה"קהל". תוכן ה"ניר" הוא, לפי השמועה, השתדלות ה"קהל" לפני "המקום הראוי", להרחיק את הז'יד יוסי מן הכפר, ראשית מפני שהוא דר באיסור, והשנית, מפני שהוא "מזיק". היו רגלים לדבר, שגם איזה יד יהודי באמצע: סמוך לאותו זמן קנה לו אחד היהודים גם הוא חלקת יער על גבול היער של אבא, ובין שני היערות נפלה תחרות, שהביאה לפעמים גם לידי תגרה, כנהוג.

לא שהה אבא והלך מיד בעצמו לבית המרזח. בפניו, חשב אבא, לא יעיו. וכך היה. כניסת אבא פתאם לבית-המרזח הביאה את המסיתים במבוכה. שנים שלשה מהם נשמטו ויצאו מן הבית והנשארים כבשו עיניהם בקרקע. אחד מהם נבהל ופשט את ידו אל ה"ניר" העזוב, כממהר להצניעו, קדמהו אכר אחד, איש זקן וירא שמים, ממכבדי אבא, וחטף את הניר, ובהצליבו תחלה על לבו, קרע את הניר לקרעים, קורע ואומר לאבא: "ברך את אלהים, יוסי, נצלת מצרה ואנחנו מעבירה. צו להגיש יי"ש לעם". אבא צוה

וכרגע נהפך לב העם ורוח אחרת היתה עמו. נתעוררה מדת היושר וחבורת הסניגורים נצחה. מקצת ב"בעלי התשובות" נהפך לבם כל-כך אחרי שתיים שלש כוסות, עד שהעידו באָלה ובשבועה בעצמם, שהם כלבים בני כלבים בני כלבים של כלבים עד עשרה דורות; ואחד, בבקשו סליחה מאבא, בכה כביבר, השתטח על הקרקע וקרא: "רמוס, יוסי, רמוס". ועוד אחד תופף על לבו וצעק, שיגן על יוסי עד טפת דם האחרונה, ואת ה"זאב" יהרוג, הרוג, יהרג... בחזירת אבא לביתו הגיע אליו קול צווח מביית-המרזח. מתוך "תשובה" באו, כנראה, המסיתים ושכנגדם לידי מהלומות ויד אכר היתה בבלורית רעהו, כנהוג.

הניר נקרע הפעם, ואולם הסכנה לא חלפה כליל. העם שבכפר נחלק לשתי מחנות צוררות זו את זו כל הימים. לתגרות ומריבות לא היה קץ, וכתבי שטנה הגיעו אל "המקומות הראויים" משני הצדדים. הסטנובווי מבהיל אליו פעם צד זה ופעם את שכנגדו, רוקע ברגל על שניהם ושואג כארי: "לסיביר! בשלשלאות של ברזל!"

ובאחד מימי החנוכה הבהיל אליו הסטנובווי את אבא. הניח אבא בעגלת-החורף זוג אוזים שמנים, תקרובת של חנוכה לאשת הסטנובווי, ומהר לבוא לקול הקריאה. בעלת הבית קבלה את התקרובת בסבר פנים יפות והסטנובווי הכניס את אבא חדר לפנים מחדר ואמר לו:

"בקש רחמים, יוסי, אני איני יכול עוד הצפינך. שונאים חותרים תחתך. ובפלך גברה מדת הדין. חומרות, אזהרות. יהודי בכפר – חלילה וחלילה, בבל יראה ובבל ימצא. מדקדקים שם עכשו כחוט השערה".

"היתכן?" "טען אבא, בגלל יום אחד?"

"בגלל יום אחד..."

"ומה אעשה?" "שאל אבא. "אולי יש בכל זאת תחבולה?"

הסטנובווי פרש כפיו ושרבב שפתיו, כאומר: "עשה מה שבכחך. אני – קצרה ידי".

לא חזר עוד אבא לביתו – ורץ בעגלתו לעיר המחוז, מעיר המחוז רץ לעיר הפלך. וכך היה רץ ומתרוצץ, עד שחזר אחרי ימים לביתו רצוף ומדוכא וכמעט בלא כלום. נמצאו לו שם אמנם בעלי עצה, אבל העצות היו סותרות ומבטלות זו את זו; היו גם שתדלנים שהבטיחוהו, אבל ההבטחות היו קלושות. אחד מהם, שיש לו, לפי דברו, "צדדים" בתוך "המקומות הראויים", קבל אמנם על עצמו – בשכר הגון, כמובן – לבוא בדברים עם אותם הצדדים, כדי "להתיר" את אבא, כלומר, "להקדים" את זמן ישיבתו בכפר יום אחד לפני צאת האיסור, אבל לדברי רבים, אין בדבריו של זה ממש. רמאי מפורסם הוא. אף-על-פי-כן נתן לו אבא דמי קדימה: מי יודע? אולי...

בכח "אולי" זה "חלב" אותו השתדלן את אבא כמשלוש חדשים, והענין מכלל "אולי" לא יצא. בכל שבוע נתגלו "צדדים" חדשים שטעונים "פיוס" ויד אבא יגעה מלפיו. באחד הימים הודיע אותו השתדלן, שלבטל הגזרה אי-אפשר; כבר כתובה וחטומה היא ומונחת במקום פלוני. אלא מה אפשר? לעכב, ודבר זה יהא עולה בכל וכך. נתן אבא כך וכך ועכב; ואולם לא עברו ימים מועטים ושוב באה הודעה, שהניר, אחרי כל העכובים, זו בכל זאת, ושוב הוא טעון עכוב. נתן אבא שוב כך וכך ועכב בשתי ידים, והניר זו. זוחל היה בלאט, רתיעה רתיעה, וסמוי מן העין, כגנב במחותרת, אבל זו, וכל עקירה והנחה שלו עלתה לאבא בדמים, והעיקר בעלבון כבוד וביסורי-נפש שאין דוגמתם: חזרות לבטלה על פתחי ערכאות, דחיות בלך ושוב, מתן בסתר, בקשת רחמים, גנבת דעת, התרפסות לפני זקני פקידים אכזרים, ערלי לב וידועי שכרון ולפני פרחי פקידים שחצנים ומופקרים, ועידות סתר בבתי-מרזח מזהמים, משא-ומתן של נבלה... ממסעות כאלה היה אבא חוזר לביתו כל פעם רביעית דם ושוכב אחר כך בביתו שנים שלשה ימים... וכשירד מן המטה היה מתיחד בחדרו ומתהלך שם הנה והנה שעות רצופות. ופעם אחת, בין-השמשות, מצאתיו עומד בזוית לפני ארון הקדש הקטן ובוכה בחשאי...

הרבה שערות לבנות בראשו ושרטוטים חדשים במצחו הוסיפו לו הימים ההם.

ראה אבא, שב"דרך הטבע" לא תבוא הישועה, וצפה לרחמי שמים. מלהשתדל לא חדל, "וברכתך בכל אשר תעשה" כתיב – אבל בישועה גמורה לא האמין עוד. מתפלל היה בלבו, שהפורענות לא תמהר, על כל פנים, לבוא. ובינתיים, מי יודע, אולי... אולי יארע בינתיים איזה נס, כגון מין מניפסט, או מלחמה או כדומה לזה מכת מדינה, שתשכיח את יוסי הדר בקוזיאובקה מן הלב.

בינתיים באו ימי ניסן. ומאחי הבכור, משמואל העובד עבודת מחצצר בלהקת הנוגנים של הצבא, הגיעה פתאם אגרת מבשרת בשורה כפולה: ראשית, שהוא, שמואל, זכה, בגלל התכשרותו המיוחדת בנגינה ל"מתפורת"; והשנית, שקבל מאת הַרְשֹׁת שלו חופשה לשבועים ובערב פסח יבוא לביתו הוא וחצוצרתו. אבא קרא את האגרת באזני כל בני הבית – ובבית היתה שמחה. הילדים מרקדים – "שמואל יבוא, את החצוצרה יביא!" על פני אמי נפלה רגע קרן אורה ובעיניה נצצו דמעות.

"אי אשה, למה תבכי?" – אומר אבא ומוחה באצבע דמעת סתר אף הוא – "הרי סימן טוב. עתה תראי כי יושיענו אלהים..."

“הלואי, רבונו של עולם, מי יתן בזכות הילדים” – עונה אמא וכובשת בכיתה בכל כחה, שלא לצער את אבא.

אהה, תפלת אבא ואמא לא נשמעה. הפורענות הקדימה לבוא, ובשעה שלא היינו מוכנים לה כלל: בערב פסח.”

ג

האורח נח מעט ואחר הוסיף לספר:

“אותו היום – ערב פסח שחל להיות בשבת היה, ובזכרוני נחרתו כל פרטיו. מן הבקר זרחה השמש ולא חדלה, ושני בתי המחוננים, זה שמתחת לגבעה וזה שבראשה, היו מבהיקים ושוחקים זה לזה בלבנוניותם החדשה ומתגדרים זה בפני זה באבנטם הכחול, הוא חוט הששר, הסובב את מתניהם, למטה מן החלונות, לכבוד יום-טוב. מאחורי הבית עלו שירות הפעולות שהקדימו היום ראשונה את הגנה לעדרה, וכל שעה הוסיפה לה ערוגה חדשה, ערוגה שחורה ולחה. גבעת זליג העלתה בן-לילה, אחרי הגשם, שער דק וירוק של נצני משי רכים. ורצועת השביל המתוחה שם מלמעלה למטה הצהיבה פתאם בחדושה מבין המשי; כל הרצועה מראשה ועד לסופה זרויה היתה חול רטוב וזהבהבה. איש לא ראה מי זרה שם את החול, אבל הכל יודעים, כי יד הכלה עשתה זאת בסתר, בבקר השכם, ולכבוד החתן, העתיד לבוא היום. כמעט שהייתי חס על הרצועה המרובצת, שלא לפגמה בדריסה, קודם שתדרוך עליה רגלו שלו, של החתן. בשתי החצרות רבתה התכונה: הגעילו כלים, גרדו, קרצפו, שפשפו – והקול הלך עד למרחוק. ספסלים ושלחנות נדונו ברותחים ובאבנים מלובנות והתענו תחת היד הרזה והמגוידת של הזקנה הצמוקה, יבדוחה, גויה מיוהדת זו, שהיתה מדקדקת בעניני כשרות יותר מישראלי, ותחת היד הגסה והשמנה של השקצה המחוטטת פְרָשָה. שתי המחוננות עבדו היום, וגם העבידו את אחרים, בגבורה גדולה, כמעט במסירות נפש, כאלו התחרו זו עם זו בזריותן. וכי קלה היא – היום יבוא שמואל, החתן, ולאחר שנתים של עבודת הצבא.

עליכם לדעת, כי מיום שבאה אגרת אחי עמדו שתי המחוננות במחלוקת; אמי טענה: שמואל אורח שלה הוא. ההורים – היתה אומרת – קודמים למחוננים. והמחוננת צוחה: “לא כ! שמואל חתן הוא, ומי זה ראה חתן, שלא ישהה פסח אחד בבית המחונת?” נתערבו הגברים ופשרו: יחלוקן. סדר ראשון – בבית ההורים, ושני – בבית המחוננים.

מחלוקת מעין זו נפלה היום גם בין ילדי הבתים: כל אחד מהם רצה ללכת עם סטיופי בעגלה אל התחנה הקרובה, לקבל שם את פני האורח, העתיד לבוא היום אחרי הצהריים ברכב. סוף סוף עלה כבוד זה בחלקי – ואני הייתי עומד ומצפה בעינים כלות ליציאת העגלה, העומדת זה כשעה רתומה, מוצעת ומוכנת בכל, לפני שער החצר ואינה זזה בכל זאת ממקומה. מעוכבת היא לסטיופי, שיושב עוד בחצר רכוב על גבי חמור של נגרים ומפצל ומשפד בקרדם את המקלות הלבנים, ידות חדשות של פסח, למגרפות וליתוכים. רוצה אני לסייע לסטיופי בכל כחי ולקרב את הקץ. אבל אמי מושכתני משם לחפיפת הראש ולהלבשת לבנים. יראה היא, שלא אתמהמה בדרך ואכנס ליום-טוב בגוף שאינו נקי.

שלא להפסיד זמן, מפקיר אני הפעם את ראשי לעריבת הרותחים ולמסרק הפגום ואת בשרי לכתונת המצוחצחת, הנוקשית, שמביאה עלי בצנתה הלבנה סמרמרת קלה, ובשעת הכושר, מנסה אני להשתדל בפני אמא, שתלבישני מיד – לא לכבודי, כמובן, אלא לכבוד האורח – גם את חליפת שאר בגדי החדשים, את הכובע, את המעיל ואת המכנסים, והעיקר – את הנעלים המגוהצות. רוצה אני להראות בפני שמואל בכל הדרי. אבל אמי דוחה את השתדלותי בטענה נצחת, שהבגדים האלה יתלכלכו בדרך, ונוח לי ולהם שאלבשם אחר כך, בחזירתי. על כרחי אני מסתפק במועט ויוצא מיד מן הבית ביד רמה, משופר ומחודש למחצה, כשהכתונת הנוקשית מכססת עלי וכשאני מרגיש כבר את חצי נועם החד מפעפע בעור בשרי ובעצמותי.

בפרוזדור נתקלתי באחותי, שישבה כבר על שרפרף וכתשה מצה ובעלי של עץ גדולים ממנה פי שנים; ואחותי האחרת, כמעט תינוקת, מרקדת את הכתוב בנפה זעירה, שחן פסח עליה, אל תוך סדין לבן. על-גבי מסרג עגול של נצרים, הוא “דף המליחה”, היו מונחים כבר העופות הרטושים, הם וקורבניהם הכחולים ואשכולות חלמוניהם, עם הברבור השסוע באמצע, וצירם האדמדם שותת. אחי האמצעי רסק מרור במגררת, מעקם פרצופו ומתעטש. אצל הפתח בחדר-הבשול עמדה פְרָשָה, לבושה נקיים, מקושטת בסינר ובמטפחת לבנה, ככלה בקשוריה, כולה כשרה לפסח, ופניה המחוטטים מבהיקים, וסרקה בסכין פגומה, כשהיא מתזת קשקשים נוצצים, את עור בשרו של דג שמן ומפרפר, המוכן לקלחת הנחשת שבצדו. מחדר-הבשול מבפנים עלה השאון הנעים של שחיקת סממנים ותבלין ושל האש המלהטת בתנור המחודש וקדרות חדשות הליבינו פנים. אבא הכין חרוסת. אמא טבלה בגומא שבחצר מחרוזת ארוכה של כפות ומזלגות ממורטים. כלי העץ, הספסלים והאצטבאות, החבית והדלי הלבן, עמדו כבר, שטופים ומודחים, איש על כנו ועשו את תפקידם. מתוך גומא שניה שבחצר הבהבה עדין השלהבת הקטנה של החמץ הנשרף ועשנה הקליל רטט באויר. ערב הפסח כבר נתן קולו וריחו בכל מקום. ואולם הפסח עצמו עודנו נעול בטרקלין מבפנים, בחדר המיוחד לו, ואין אמא מנחת להכנס אליו. שם הוא יושב ספון, המלך במסכו, מאחורי היריעה, ביקר כרים לבנים וכלי-זכוכית מזהירים ומתלחש עם אליהו הנביא. רק כשאמא פותחת רגע את הדלת לצרכה, יש הוא מציץ אלינו הילדים משם בעין אחת טובה, כרומז: הנני, ילדים.

כחצי שעה אחר בעור חמץ משה סוף סוף העגלה ממקומה ואני בתוכה. עתה ידעתי כי נוסע אני, ובעוד שעתים אראה אפוא, אם ירצה השם, את פני אחי, אותו ואת חצוצרתו...

בנטות העגלה אל הדרך העולה לתחנה רדפו אחרי והשיגוני שירות הפועלות העוזרות בגנה. החזרתי את ראשי לאחורי, לצד השכונה שלנו: שני הבתים הלבנים, העליון והתחתון, עומדים חגורים באבנטיהם הכחולים ומביטים אחרי. שניהם כאילו מזהירים: אל תתמהמהו בדרך. ערב פסח!

הדרך בין הכפר ובין התחנה, אף-על-פי שנימוחה קצת מגשם הלילה, ומקומות מקומות של טיט קלוש בה – רעה ביותר לא היתה, והסוסים רצו עליה כדרכם, ריצה מתונה. מן הכפר עד התחנה – מהלך שתי שעות בעגלה, וכן לחזרה. אם לא יעכבנו דבר, נשוב אפוא כשלוש שעות לפני הערב, כלומר, בשעה שהכל בבית כבר יהא מוכן לפסח. אני מצייר לעצמי עד כמה תרבה השמחה בשבוע העגלה עם שמואל. כל בני שני הבתים יתאספו ויצאו לקבלת הפנים, וגם הכלה בתוכם...

הסוסים רצו בין שדות חרושים, רוץ וצלצל במצלותיהם. רוח קלה הבהבה על פני, ולבי טוב עלי מאד מאד. חן ערב הפסח שכן על כל העולם, בין העבים הקטנים ברקיע נתפנו רנחים גדולים, שבילי תכלת חדשה, תכלת של פסח. באויר הזך התנצחו זה עם זה גלים קטנים של חמימות מתוקה וצנה משיבת נפש, ושתייהן טופחות על פני ועל ערפי לסירוגין טפוחות קלות. שלוליות שלוליות של מים קבועות בתוך השדות כמראות זכוכית, מהן חלקות, שתכלת הרקיע צופה משם בטהרתה, ומהן מרטטות רטט של צנה ונוצצות בקשקשי כסף וזהב, כעין הצלוחיות והכוסות של פסח. אפילו השיורים המלוכלכים של צבורי השלג הקטנים, שבצבצו לפרקים מתוך אחד הפחתים, לא פגמו את המראה. בעיני היו כשירי חמץ נוקשה שנתכוונו מבושה בחורי עפר.

העגלה רצה, ואנו נכנסים ויוצאים משדה לחורשה ומחורשה לשדה. בינתיים אני מסדר לי בלבי את סדר הימים של הפסח הבא. אכן גדולה תהי השמחה במעוננו בפסח הזה. יום יום ושמתו. ביום הראשון – יבואו המחותרים אלינו: יין, סופגניות, קנובקאות, אגוזים ומשחק באגוזים. ביום השני – נבוא אנחנו לבית המחותרים, ושוב יין, סופגניות, קנובקאות, אגוזים ומשחק באגוזים. במוצאי יום-טוב ראשון – יתאספו שוב הכל לביתנו. המחותרים יבואו, הכלה, ופסח-איצי ואשתו. הכל, הכל. שמואל ינגן בחצוצרה. הילדים ירקדו. ושוב יין, וסופגניות וקנובקאות ואגוזים...

אודה ולא אבוש. יותר ששמחתי על אחי העתיד לבוא, שמחתי על החצוצרה שתבוא עמו, והיא היא שזרזתני לצאת את התחנה. מעודי לא ראיתי חצוצרה פנים אל פנים. ידעתי רק על-פי צורתה בתמונה הצלומה בלבד, היא התמונה ששלח אלינו שמואל זמן מועט אחרי כניסתו ללהקת המנגנים ועתה היא תלויה בביתנו על הקיר סמוכה לכנור. מצויר הוא שם בבגדי השרד והחצוצרה בידו. אכן חפץ נאה ומשובח היא החצוצרה, ובעוד שעה קלה אזכה לראותה ואולי גם להשתמש בה. "אולי" זה בלבד מלא את לבי שמחה בלי מצרים, ולא יכולתי להתאפק, שלא להסיחה מיד לסטיפי, היושב לפני וערפו אלי.

"הגידה נא לי, סטיפי", "אומר אני אל הרכב, "הראית חצוצרה מימך?"

"וכי מה?" – הסב הוא אלי את פרצופו בתמיהה.

"אי אתה יודע? שמואל יביא עמו חצוצרה! חצוצרה של ממש, של נחשת!..."

הבשורה הזאת לא הרעישתו, כנראה, כלל וכלל. מפני שהפך מיד, בלי ענות דבר, את פניו אל הסוסים וקמר לו כבתחלה, במנוחה שלמה. "מה יבין זה!" מבטלו אני בלבי: "עם הדומה לחומר!" ומיד צרפתי אגרוף לאגרוף, דוגמת שפופרת, והתחלתי לתקוע ולהריע באויר העולם, כשאני מרקיד עצמי על מושבי לפי קצב התרועה. כנגדנו באו כמה קרונות של אכרים השבים מן התחנה; עברה עלינו גם כרכרה קלה, מצלצלת אף היא במצללות סוסיה, ושני מיני פקידים לבושי מדיהם בתוכה – ואני הייתי מריע והולך ואיני חושש. רק סטיפי לבדו החזיר כמה פעמים את ראשו לאחוריו והביט אחרי הפקידים הבטה לרעה עד העלמם מן העין, כאלו לבו הגיד לו, שפגיעת שני ה"מלאכים" האלה אינה לטובה.

כשהגענו אל התחנה מצאנו שם את שמואל, כשהוא עומד כבר בבגדי הצבא על הדוכן של בית-הנתיבות ומחכה לעגלתנו. כמה נתגשמו פניו! והיכן חתימת זקנו? קפצתי מן העגלה ורצתי לקראתו. שאילות שלום, נשיקות. סטיפי השקה את הסוסים והעביר אל העגלה את חפצי אחי. בקשתי בעיני בתוך החפצים את החצוצרה, ולא מצאתי בלתי-אם ארגז אחד גס וכבד, ושני לו קטן ממנו ויפה, כעין נרתיק. הבינותי מיד, שהנרתיק הוא כלי מחזיק ברכה, ובכל זאת, כדי לצאת מידי ספק, שאלתי עליו את אחי, מה הוא.

"זהו נרתיקו של הכלי" – ענני אחי.

ידי שמשמשה בנרתיק, נרתעה כמעט לאחוריה מפני שם הכבוד הזה: הכלי! חפץ הייתי לבקש מאת אחי, שיראני את עצם הכלי מיד, ולא העזתי, נשאתי אליו את עיני בתחנונים, אחי כאלו הבין ללבי ואמר:

"עתה עלינו למהר הביתה. ערב פסח."

הדין עמו. עתה עלינו למהר הביתה, ערב פסח. ושלשתנו הזדרזנו ועלינו על העגלה. הסוסים מהרו לרוץ בדרך שבאו מרוצה קלה ושמחה, רצים ומבשרים במצלותיהם: שמואל בא, שמואל בא! שמואל נכנס מיד עם סטיפי בשיחה שאין לה סוף על עסקי הכפר,

זה שואל וזה משיב, ואני – לבי לנרתיק ולמה שבתוכו. כמעט שנתיאשתי מלראות את גוף החצוצרה בדרך: סגורה ומסוגרת היא בנרתיק, כאותו הפסח בטרקלין; אבל הקדוש-ברוך-הוא לא רצה, כנראה, לקפח שכר נסיעתי, ובעוד כברת ארץ לבוא אל הכפר, נתן בלב אחי מחשבה טובה, לבשר מרחוק בתרועת החצוצרה את דבר בואו. הוא אמר והוא עשה, וכרגע נפתח הנרתיק, וביד אחי הבהיקה פתאם החצוצרה, כלילת נחשת נוצצת, מעשה חלילים-חלילים, שבזהרה הכתה כמעט את עיני בסנורים. בעוד רגע – ומתחת אצבעות אחי התחילו מבעבעים והומים בנחת מעלות ומורדות של קולות זכים וצלולים. הכלי מתחטא כתינוק, ופתאם והנה הרעים גרון הנחשת בכל גבורתו ועל פני מרחבי שדה, באויר הזך, התפוצץ "מרש" אדיר ונפלא.

סטיפי הרעיש שוט – והסוסים העלו אבר וגמאו ארץ. המצללות והפעמונים שבצואריהם כאלו נתבלבלו רגע אחד מפני המרש ופזמונם נתערבב, אבל מיד שבו לאיתנם ולצלצולם העליז והקצוב, ובכח חדש היו מבשרים ואומרים: שמואל בא, שמואל בא! האילנות שבצדי הדרכים רקדו לפנינו והרחיבו לנו דרך. השלוליות הצהילו כנגדנו פנים, הכל מריע ומבשר: שמואל בא, שמואל בא!

ובעוד העגלה שוטפת במרוצתה – והנה הכרכרה, ושני הפקידים בתוכה, באה שוב כנגדנו. אותה הכרכרה ואותם הפקידים, שפגעו בנו תחלה, בהליכתנו לתחנה. פגיעה כפולה זו היתה בעיני כסימן רע שיש לחוש לו. החצוצרה רעדה ביד שמואל, וכמו הועם זהרה פתאם, ושמואל מהר והורידה לחיק העגלה וסכך עליה במעילו. העגלה והכרכרה עברו זו על פני זו בחפזון, והיושבים בשתייהם, כמו על-פי נבואת-לב אחת, הפכו כולם כאחד את ראשם לאחוריהם והביטו אלה אחרי אלה הבטה חשדנית כמה רגעים...

בינתיים עברה עגלתנו ברעש עמום וקצר, שנקטע מיד, על גשר קטן, נטוי על פני חריץ, ונכנסה בתחום הכפר. במקום הזה קוינו למצוא אנשים משלנו יוצאים לקראתנו, כמו שהותנה עוד לפני הנסיעה, אבל לתמהוננו לא היה שם איש. אל הלב התגנבה דאגה. אחי תקע בחצוצרתו עוד תקיעה אחת אחרונה, בשפה רפה, והשיב את הכלי לנרתיקו. סטיפי עמד פתאם על רגליו, דפק את הסוסים בכל כחו ויריצם ב"סערה". על פנינו חלפו בחפזון בזה אחר זה בתי אכרים בודדים במבוא הכפר, הם וגדרותיהם הדחויים ו"שקציהם" היחפים והמלוכלכים, שכשכו בשלוליות והתעוררו לקול המצהלות והשוט ולמראה איש-הצבא הנשוא בעגלה.

והנה הבהיקו כנגדנו גם שני הבתים הלבנים שבראש הגבעה ושלמטה. לפני חצרנו נראתה חבורה של אנשים ונשים עומדת. אין אלה כי-אם מן הנאספים לכבוד האורח. אבל מדוע אין איש מהם זו לקראתנו? הדבר כלו מוקשה.

וסטיפי עודנו עומד על דוכנו קוממיות, בפשוק רגלים, ומצליף שוט ביד רמה. באויר התפוצץ לרגעים קול השוט כשלפוחיות מתפקעות והעגלה טסה וקרבה ברעש וחפזון. הנה אני מכיר כבר את כל אחד מבני החבורה. בני בית המחנות, הגדולים עם הקטנים, פסח-איצי, אשתו ועוד. הבגדים כלאים: תערובת יום-טוב וחול. מתנוססים כובעים, מטפחות ומנעלים חדשים. הנה גם הכלה שם. כולה לבנה. והנה גם זקן הכפר בזקן השום שלו ובאזורו האדום, עומד הוא שם מן הצד, מקלו בידו וציץ הנחשת על לבו. זה מה לו פה בשעה זו? ומבני ביתנו מדוע אין נראה שם איש?...

מקץ רגע, כשעמדה העגלה לפני שער החצר ופני הנאספים נראו לנו מקרוב, נפתר לנו הכל. באין אומר ודברים נפתר לנו הכל..."

7

האורח השפיל קולו קצת והוסיף:

"הפתרון היה אכזרי מאד, אכזרי מכדי העלות על לב נער קטן כמוני. הדבר הרי בא בפתע פתאם כל כך!

מי יכול לשער, כי בשעה שנשוב אני ואחי מן התחנה לבית אבא לא נמצא עוד שם מאומה..."

מי פלל כי בתוך כדי ארבע אן חמש שעות ששהינו בדרך, יבואו בני אדם לבית אבא, יטעינו כלים ונפשות בקרונות ויאמרו להם: לכו אל אשר תלכו.

ואימתי? בעצם יום כזה!

כמה חדשים רצופים זחלה הגזרה, זחלה בלאט, כפתן חרש, ועתה ברגע קטן של היסח הדעת, קפצה ממחבואה פתאם ונשכה! וכמה עזה וממארת היתה הנשיכה.

הכרת פני הנאספים בעלי הכובעים והמטפחות החדשים, שקדמו את פנינו בשתיקה, הגידה לנו מיד את כל הבא על בית אבא. במראיהם המדוכא והקודר ובפניהם החמרמרים מבכי דמו יותר לחבורה של אבלים מלחבורה של קבלת פנים.

וברדת אחי שמואל מעל העגלה ואני אחריו, נתקה פתאם מתוך החבורה ופרחה למעלה כחץ צוחה עזה, זעקת שבר בודדה, שנקטעה מיד כנו בסכין חריפה והשאירה אחריה חריץ עמוק באויר העולם ובלב. המחוננת היא שצוחה כך, והיה בצוחה קטועה זו מעין פריחת נשמה מן הגוף. הילדים געו בבכיה והגברים הסבו פניהם הצדה ורפרפו בריסי עיניהם ובסנטריהם.

העולם נטשטש עלי, והדברים שמכאן ואילך איני זוכרם אלא כאילו ראיתם במראה עכורה, שברים-שברים, למחצה, לשליש ולרביע.

אני ושמואל עומדים בחצר, ואיני יודע איזה הדרך נכנסנו לשם. כובעים ונעלים חדשים בלי גופים באמצע הולכים מאחורינו בשתיקה, כצפים באויר. אחד, קרוב אלי, מדבר, ואני שומע כל מלה בפני עצמה, אבל איני רואה מי מדבר ואיני מבין מה ולמה הוא מדבר. מתוך הרפת הנעולה, שאיני רואה ממנה אלא את המנעול בלבד, בוקעת ועולה ונוקבת את המח געית עגל מר צורח. למה העגל צורח?

מתוך כתלי הבית פורש ומרחף לקראתנו באויר עוד כובע חדש. למטה הימנו זקן, ושתי ידיו בשרוליהן פרושות לו מתחתיו. הידים בוכות כתינוק ואומרות: ראה, שמואל, מה עוללו לנו? – אבא? אם כן עודנו פה?

והנה גם יבדוחה. מתבוננת היא מרחוק בפני שמואל, מנענעת ראשה הקטן כגרוגרת, ומיבבת בחשאי: החביב, הנחמד...

אנו עומדים בבית בפנים: חרבן ומהפכה.

שלחן הפסח, הקירות החלונות – כולם נתערטלו. המטות ריקות. שנים שלשה כסאות מוטלים הפוכים. מהפכה וחרבן.

ארון הקדש הקטן בלבד נשאר עומד חבוי בפנתו כשעמד ופניו מכוסים בוילונו הנקי והחדש. שלא לראות את הבית בנוולו.

ובתוך המהפכה סובבת הזקנה יבדוחה, סופקת כפים ומיבבת חרש:

“באו הרשעים, באו. הטעינו בעגלות ושלחו... האם על הבנים...”

היש צורך לספר גם פרטי הגרוש? הם פשוטים וקצרים עד מאד:

שני הפקידים, שלוחים מיוחדים מעיר הפלך – הם הם שקרונו בדרך פעמים – באו בצהרים פתאם, הביאו מן הכפר שלשה קרונות, ובלי טענות ומענות צוו להטעין את הכלים ואת הנפשות ולהוליכם אל אחת העירות הקרובות. שום תחנונים ובכיות וזעקת שבר לא הועילו. אמא והילדים הושבו על-כרחם בתוך הקרונות, ועמהם הכרים והכסות וצרור המצות ויתר כלי הגולה. אפילו מחבת הדגים וסיר הבשר הורדו מעל הכירה באמצע הבשול ונשתלחו עם בעליהם מן הכפר. עם הגולה הגלתה עוד הטובה בשלש פרותינו, היא אם העגל הנשאר, שהילדים היו צריכים לחלבה. לאבא הותר בקושי להשאר עד שישבו שני בניו הנשארים, כלומר: אני ושמואל, ועגלתו מן התחנה, ובלבד שיעזבו אחר כך, הוא ובניו הנותרים, תיכף ומיד את הכפר, באותו יום ובאותה עגלה. זקן הכפר נצטוו צווי חמור לבלי לזוז משם עד שיתקים החוק במלואו.

אבא מסר את ספר התורה בארונו הקטן למחנתו זליג ואת צרורות המפתחות ביד הזקנה יבדוחה, שנשארה לשמור הבית, והתחיל מזדרז ומזרז אותי ואת שמואל לעלות אל העגלה ולהשיג את אמא והילדים.

הגיעה שעת הפרידה האחרונה. האומנת הזקנה הצמידה ראשי ללבה וגעתה בבכיה. מתוך החבורה פרצה יללת נשים חדשה. המחוננת נתעלפה, והכלה כבשה פניה בכפות ידיה וכפותיה רעדו.

העגלה משה. שני הגברים הגדולים, המחונתן ופסח-איצי, לוונו בדממה עד קצה הכפר, מקום שהחורשה מתחלת, וישבו. מאכרי הכפר לא בא ללוותנו איש, ואלה שראונו מרחוק, מהרו להתחבא בבתיהם. בעוד רגע נבלעה העגלה כולה בחורשה – והכל נשאר מאחורינו: שני הבתים הלבנים, הגבעה, המלואים, זקן הכפר במקלו וציץ נחשתו, יבדוחה – תם ונשלם הכפר!

מימין הדרך, מבין העצים הדלולים ושרביטי ענפיהם, נגלתה קרחת עגולה, ובנין שלא נגמר נזדקר מאמצעה. הוא בית משרפות הזפת, העזוב באמצע בנינו. נדבכי הלבנים הציצו עלינו מבין גזעי האילנות בשוממותם. נדמה לי, שהקיצו מתרדמה כבדה, תרדמה שלאחר יאוש, וכאילו הם קובלים בדממה: “יוסי, יוסי, למה עזבתנו?”

אבא הסב מהם פניו, שלא להסתכל בהם. פתאם והנה הגה קול חלחול נשמע, חלחול ונהימת חשאים...

אבא בוכה...

סטיופי דפק את הסוסים בזעף, כאלו נתכַן להבליע במרוצתם ובקול מצלותיהם את בכי אבא ואנקתו, אבל הסוסים היו עיפים,

הדרך אל העירה היתה מקולקלת והעגלה התנהגה בכבדות.

ושוב העגלה עוברת בין חורשות ושדות. המצללות משמיעות שוב את צלצולן הדק והקלוקל – אבל כמה עצב קולן הפעם!

עם ערוב היום נראו לנו סוף סוף מרחוק שלשת הקרונות המשרכים דרכם בבוקר, הם והמטלטלין והנפשות שבתוכם. מאחורי הקרון האחרון נמשכת פרה, קשורה במוסרה, שהחזירה פעם בפעם את ראשה לאחוריה וגעיתה עלתה השמימה, באזני נעורה שוב געית העגל הכלוא ברפת...

בעוד רגע השיגה עגלתנו את השיירה של הקרונות.

האספר לכם על-דבר פגישת אמא ובנה בדרך היאך היתה? – למעלה מכחי הוא, ומוטב שאדלג על זה. אחרי אותה הפגישה היתה האם מוטלת שעה ארוכה כמתה, משוקעת בתוך צרורות הכרים והכסתות. בצדה שכבה מקופלת אחותי הקטנה, שנרדמה מתוך בכיה, ודמעתי על לחיה. אחותי השניה ואחי האמצעי ישבו ביתר שני הקרונות – ופניהם אף הם חמרמרים מבכי.

עם שקיעת החמה הגיעה השיירה לחורשה אחת הסמוכה לעירה כמהלך חצי שעה. אמא נתעוררה פתאום, היטיבה המטפחת על ראשה, הוציאה חבילה קטנה מתוך אחד הצרורות, צותה לעכב את הקרונות, וירדה.

“לאן?” שאלה אבא, כשראה אותה נוטה לצד תל שבחורשה, ועכב את עגלתו אף הוא.

“להדליק נרות” ענתה אמא.

איש לא התפלא. הרי שבת ופסח כאחד היום, והיא מימיה לא בטלה את ברכת הנרות. אבל איש לא שער, כי בתוך בהלת הגרוש לא תשכח מהכין לה נרות, שמא יחשך לה בדרך.

אחי שמואל נחפז מיד אחריה לסייע לה. הקרונות ומנהיגיהם האכרים עמדו במקומם עמידה של יראת כבוד. בעוד רגע הזהיבו מעל התל שתי שלהבות קטנות. החורשה הסמויה נתפקחה פתאום, כאלו נקבעו בה שתי עינים חיות, והאילנות שבחורשה השתאו דומם על היהודית בעלת המטפחת, שעומדת שעה זו ביניהם, פורשת כפיה על נרות ובוכיה בדממה.

מוזר הדבר: עד כמה שהיתה עגומה ומשונה באותה שעה המסבה כולה, נדמה לי בכל זאת, כי בו ברגע שנצנצו בין האילנות שתי השלהבות הקטנות, מיד תפסה קדושה בחורשה, ובאחת מפנותיו האפלות, בהיכל מוצנע שם לפני ולפנים, נפתח שער קטן של רחמים, ומלאך טוב הוציא משם ראשו. שתי השלהבות היו בעיני כשתי נקודות זהב של סוף פסוק בשולי רקיע: עד כאן חול, מכאן ואילך – שבת ויום-טוב. עגמת הנפש שתקפה באותה שעה את כלנו, כאלו נתרככה ונתקדשה אף היא, ודומה שאפילו האכרים הרגישו בדבר, ואחרי ההדלקה, כשעקרו הם ובהמתם את רגליהם ללכת, נראתה לי הליכתם בדרך היער ובתוך עלטת בין-השמשות כזהירה וחשאית מבראשונה, ו“הייא, הייא” שלהם כלפי בהמתם העיפה כיוצא מפיהם מנומך, וברחמים, כאלו יגון הרגע שפך עליהם מרוחו והכניע לבבם וקולם פתאום.

אמא לא אבתה עוד, אחרי ברכת הנרות, לשוב אל הקרון, אלא הלכה רגלי בצד הדרך, ושמואל ואבא הלכו על ידה בדממה מזה ומזה. הילדים שבקרונות עברו בעצת אבא לעגלתנו, וסטיפי נצטוו להריצם אל העיר הקרובה לפני בוא הקרונות שמה. עד מהרה נשארו מאחורינו הקרונות, הבבואות שבצדם, החורשה. הסכותי עוד הפעם את עיני כלפי התל שבחורשה: שתי השלהבות נצנצו לי עוד משם רגע אחד קטן, ומיד נעלמו. “כבו!” – אמרתי בחרדה, ונפשי עגמה מאד לחורשה שנשמית שוב וחזרה לאפלתה. שער הרחמים שנפתח רגע נסגר שוב, המלאך הטוב השיב ראשו, והכל נאלם מסביב.

בינתיים יצאה העגלה מן החורשה – ודיסקוס הירח, שציץ פתאום כנגדנו מן הארץ, הביט עלינו בתמיהה רבה, מלוא רוחב פרצופו, כשואל: מי הם אלה הנוסעים כאן בשעה זו?

הצטמצמנו ארבעתנו בחיק העגלה וישבנו מחרישים. שממה עלינו נפשנו. צנה, עלטה, כאב לב ובשת פנים. איכה נבואה אל העירה בשעה זו?

והעירה הנה היא הולכת וקרבה לעומתנו בחפזון. קורצת היא לנו מרחוק מתוך עלטת הערב שבכיבי אור רבים, שכיבי חג, שמרמזים על הזר בתים וחזרים כלילי זהר וטהר, על שלחנות לבני מפות, עמוסי כל טוב וברכה, עלי כרי הסבה מצוחצחים, על יין מתאדם בכלי-זכוכית יקרה, על כפות ומזלגות נוצצים, על בגדי חמודות ותכשיטים, על רחבות לב ומאור פנים...

מכל יהודי העולם אפשר אנחנו בלבד נמצאים בשעה זו בדרך.

נשאתי עיני לשמים. אף הם עטו הלילה את כל תכלתם ושתו עלינו את כל עֵדִים: כוכביהם הגדולים, הקטנים, קטני הקטנים... זעיר פה זעיר שם מתרקעות עליהם שרשרות שרשרות של כסף של רידי עבים קלות, עבי בלימה, שנראים בקלותם ובזכותם כעין לווית פאר לתכלת החג הנהדרה. והנה יד נעלמה מגביהה את "קצרת הכסף", את הירח, מעבירה מעליה בזהירות את המפה הזכה, את רדיד העב הקלה, והיא נגלית בכל מלוואה ותפארתה.

יגון חשאי זלף עם אור הלבנה ומלא את הלב המית נכאים. בגרון מחנק ובעינים דמעות. ופתאם, והנה ידענו את כל הבא עלינו – והדמעות זנקו. מתחלה בכינו בחשאי, כל אחד לנפשו, ואחרי כן בקול ובחבורה, ארבעתנו יחד. אנו בוכים והעגלה רצה, רצה...

וכשהגענו לעירה כבר עמד הירח באמצע הרקיע. על-פי רצון אחינו משה עברה העגלה לפנינו ואנחנו ירדנו והלכנו ברגל בצדי הדרכים ודרך מבואות אפלים מתפונים להבליע את עצמנו, כמתגנבים, בצללי גדרות ובתים, שלא להראות יותר מדי. הזהירות היתה, באמת, יתרה, מפני שהרחובות היו באותה שעה ריקים כלם מאדם; העם לא יצא עדין מבתי-הכנסת, ובכל הדרך, עד האכסניא היחידה שבעירה זו, שהלכנו עתה לשם בהוראת אבינו, לא פגע בנו אדם.

בעוד רבע שעה הגיעו לאותה אכסניא גם הקרונות וההולכים עמהם... בעת ההיא יצא העם מבית הכנסת, ויהודים מלובשים בגדי יום-טוב, שעברו במקום ההוא, ראו לתמהונם שלשה קרונות טעונים מטלטלין חונים לפני שער האכסניא של משה-אהרן, ומאחד מהם פרורי מצה נשפכים ונופלים ארצה לאור הירח...

ובלילה ההוא – סים המספר את דבריו – הסבותי ראשונה, ביחד עם כל בני בית אבא, לסדר של פסח על שלחן זר, על שלחנו של ר' משה-אהרן בעל האכסניא, זכור לטוב. האיש הטוב החזיק בכלנו ולא נתן אותנו להתפזר, ולא עוד אלא שנתכון לעשות נחת רוח לאבא ואמא וכבד אותי, בנם הקטן, בארבע הקושיות."

"והחצוצרה?" – שאל פתאם מבין המסובים נער קטן, שלא הרגיש בו אדם תחלה.

כל המסובים נתנו פניהם בנער – ונתאדם. והאורח גחן וענה:

"החצוצרה? מקץ שבועים, במלאת ימי החפש, חזר עמה אחי לעבודת הצבא, ואני לא זכיתי בפעם ההיא לשמוע את קולה עוד. מונחת היתה כל אותם הימים בנרתיקה תחת אחת המטות של האכסניא, מקום שהושלכה לשם עם יתר החפצים, ולא העיזה לצאת משם ולהשמיע קול. החצוצרה נתבישה".

את הטקסט לעיל הפיקו מתנדבי פרויקט [פרויקט בן-יהודה באינטרנט](https://benyehuda.org/read/6501). הוא זמין תמיד בכתובת הבאה:
<https://benyehuda.org/read/6501>